

Recenzió

Owen M. Fiss: Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az államhatalom sokféle arca [ford. Hammer Ferenc] (Budapest: Complex 2013)

Fiss könyvének első kiadása 1996-ban jelent meg, a magyar változat pedig mintegy tizenhét évvel később látott napvilágot. Felvethető, hogy miképpen képes hozzájárulni egy szinte kizárólagosan az Egyesült Államok szólásszabadság-vitáira fókuszáló mű hazai közreadása a releváns magyarországi diskurzushoz. Ezért e recenzió feladata hármas: egyrészt, igazolnia kell, hogy a tárgyalt problémák közel sem tekinthetők távolinak vagy idejétmúltak napjaink Magyarországon, másrészt, el kell helyeznie a kötetet a magyar tudományos vitában, végül pedig vázlatosan rekonstruálnia szükséges a szerző, Owen M. Fiss legfontosabb állításait. Az alábbiakban ezek megvalósítására törekszem.

Közismert, hogy az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának gyakorlatában azokban az esetekben, amelyekben konfliktusba kerül egymással a szabad szólás joga és az egyenlő emberi méltóság tisztelete – mint például a gyűlöletbeszéd problémájában –, általában az előbbi győzedelmeskedik.¹ Ennek oka abban keresendő, hogy az amerikai hagyomány nem szívesen bízza a közhatalom gyakorlóira a jó és a rossz vélemények elválasztását, ellenben bízik abban, hogy idővel a helyes álláspont képes lesz a helytelen nézetek marginalizálására. Hasonló vélekedés jelent meg a hazai alkotmánybírói gyakorlat első nagyhorderejű szólásszabadság-döntésében is: „Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt – különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke.”² A mára tantétellé vált hazai döntés szerint tehát a vélemények piaca önszabályozó mechanizmusnak tekintendő, ahol majd maguk a piac résztvevői hozzák meg a döntést abban a tekintetben, hogy mely álláspontok érdemesek a terjesztésre. Az alkotmány azonban addigis, vagyis a terítéken lévő nézet fölötti társadalmi verdikt meghozataláig, védelemben részesít bármely véleményt.

A jól ismert tétel azonban az elmúlt több, mint két évtizedben igencsak vitatottá vált. Magyarországon különösen az úgynevezett *gyűlöletbeszéd-vita* kapcsán³ kerül újból és újból előtérbe a kérdés, hogy milyen mélységben avatkozhat be az állam a véleménynyilvánítás szabadsága által védett területre. Igaz ugyan, hogy éppen a gyűlöletbeszéd-vitát idehaza lezárni látszik az Alaptörvény negyedik módosítása, amely megteremti a lehetőséget a kriminalizálásra.⁴ Ismert – és általam is osztott – álláspont azonban, hogy az egymással

¹ „>A német a méltóság, az amerikai a szabadság alkotmánya<: Winfried Brugerrel, a heidelbergi Egyetem professzorával Halmi Gábor beszélget” *Fundamentum* 2008/2. 22.

² 30/1992. (V. 26.) AB határozat 1992, 167, 179.

³ A legutóbbi évekből lásd erről: TÓTH Gábor Attila: „A gyűlöletbeszéd liberális felfogása” *Élet és Irodalom* 2010. március 19., az erre érkezett reakciók: BAYER Judit: „Nem kell vita a gyűlöletbeszédéről?”; HALMAI Gábor: „Ki a liberális?”; KOLTAY András: „A gyűlöletbeszéd korlátozhatósága” *Élet és Irodalom* 2010. március 26.; illetve a vita zárásai: TÓTH Gábor Attila: „A szólásvita édes hasznai” *Élet és Irodalom* 2010. április 9. és Koltay András: „A szólásvita keserű pohara” *Élet és Irodalom* 2010. április 16. Hasonló diskurzus zajlott nemrégiben a Magyar Narancs hasábjain: M. TÓTH Balázs – TORDAI Csaba: „A gyűlöletkeltő szólásról” *Magyar Narancs* 2013. július 25., HEGYI Szabolcs – SIMON Éva: „Felesleges ráfizetés” *Magyar Narancs* 2013. augusztus 15., SOMODY Bernadette – SZABÓ Máté Dániel: „Hamis megnyugvás” *Magyar Narancs* 2013. szeptember 12.; ezekre válaszul: M. TÓTH Balázs – TORDAI Csaba: „Miért kell a sorompó? – A gyűlöletbeszéd-vita tanulságairól” *Magyar Narancs* 2013. október 17. A hazai gyűlöletbeszéd-vitáról legutóbb: KOLTAY András: „A nagy magyar gyűlöletbeszéd vita: a >gyűlöltre uszítás< alkotmányos mércéjének azonosítása felé” *Állam- és Jogtudomány* 2013/1-2. 91-123.

⁴ Magyarország Alaptörvénye IX. cikk (5) bek.: „A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az

kibékíthetetlen konfliktusban álló érvek fölötti döntés beleírása az alkotmányos szövegbe nem a vita megnyugtató lezárását jelenti, hanem a feszültség beemelését az Alaptörvénybe. Hasonlóképpen vitatott az új médiaszabályok,⁵ vagy a politikai kampányokra vonatkozó szabályozás⁶ itthoni és nemzetközi megítélése is. Fiss műve az ilyen és hasonló nehéz esetek megoldásához kíván elvi fogódzót nyújtani.

A szólásszabadság olyan nehéz eseteiben, amelyeket Fiss tárgyal, a vita magva az, hogy jogosult lehet-e az állam arra, hogy bizonyos nézeteket alkotmányos védelemre érdemtelenné nyilvánítson, illetve, hogy bizonyos álláspontok ellen akár tartalomalapú szabályozással is fellépjen. A kérdés ugyanis nem az, hogy meddig terjed a szabadság, hanem hogy hol húzhatóak meg az állami beavatkozás korlátai. Fiss művében a szólásszabadság-diskurzusban az állami beavatkozás kívánatos volta mellett érvel. Kiindulópontja szerint a véleménynyilvánítás szabadsága a demokratikus jogállami berendezkedés sarokköve. A véleményszabadság, mint eszköz, a politikai közösségben megvalósuló nyitott és szabad diskurzust elősegítve teszi lehetővé a közösség számára a lehető legjobb döntések kiválasztását. Ebből fakadóan azok az álláspontok és nézetek, amelyek hozzájárulhatnak a köz javának előmozdításához, feltétlenül érdemesek a védelemre.⁷ A véleménynyilvánítás szabadsága, mint részvételi jog, egyben lehetőséget biztosít arra, hogy a politikai közösség tagjainak véleménye eljuthasson a közhatalom gyakorlásával megbízott tisztségviselőkhöz, ekképpen járul hozzá a „nép általi kormányzás” ideáljának realizálásához. Ezért kell a közéleti vitának – Brennan bírósági megfogalmazását a New York Times kontra Sullivan – esetből⁸ kölcsönvéve – korlátlannak, erőteljesnek és szélesre nyitottnak lennie.

Fiss a Legfelső Bíróság gyakorlatát elemezve arra jut, hogy e korlátlan közéleti vitát az alkotmányos gyakorlat az elmúlt évtizedekben az utcai hordószónok paradigmájának alapulvételével védte: azaz, bárki számára lehetőséget kell biztosítani arra, hogy az utcákon egy szappanosládáról kiálthassa világgá nézeteit. Ebben az állam szervei nem akadályozhatják meg, hiszen a véleménynyilvánítás alkotmányban garantált szabadsága pajzsként védi az egyént, mint autonóm személyt, védelmet biztosítva ezáltal az egyént körülvevő autonóm zónának, ahová állami beavatkozás nem érhet el. Ebben a felfogásban az egyén autonómiájának védelme – írja Fiss – politikai célokat támogat: létrehozza a közügyekről zajló robusztus vitát.⁹ Fiss azonban úgy találja, a hordószónok paradigmája, s általában a beszélő autonómiájára alapított szólásszabadság-védelem meghaladottá vált.

„A *tőkeigény éket ver az autonómia és a közéleti vita közé.*”¹⁰ Hiszen az ideák piacát napjainkban a profitérdekeket előtérbe helyező olyan hatalmas, piaci alapon működő médiavállalatok uralják, mint példának okáért a CBS, amelyeknek alapvető érdeke nem a szélesre nyitott és robusztus társadalmi vita elősegítése, hanem a nézettség magas szinten tartása, illetve a profit maximalizálása. Ebben az esetben azonban a gazdasági verseny logikája válik dominánssá a vélemények piacterén is. A folyamat eredményeként a kevesebb anyagi erőforrásokkal rendelkezők – akik nem képesek megfizetni a legnépszerűbb

ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”

⁵ Az új kampányszabályok gyakorlati tapasztalatairól lásd az EBESZ Nemzetközi Választási Megfigyelési Missziójának a 2014-es országgyűlési választásokról 2014. április 6-án kiadott időközi jelentését. osce.org/hu/odihr/elections/117206?download=true

⁶ Magyarország Alaptörvénye IX. cikk (3) bek.: „A demokratikus közvélemény kialakulásához választási kampányidőszakban szükséges megfelelő tájékoztatás érdekében politikai reklám médiaszolgáltatásban kizárólag ellenérték nélkül, az esélyegyenlőséget biztosító, sarkalatos törvényben meghatározott feltételek mellett közölhető.”

⁷ Halmi Gábor: *A véleményszabadság határai* (Budapest: Atlantisz 1994) 307.

⁸ New York Times Co. v. Sullivan, 376 U.S. 254 (1964)

⁹ Owen M. FISS: *Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az államhatalom sokféle arca* [ford: HAMMER Ferenc] (Budapest: Complex 2013.) 56-57.

¹⁰ FISS (9. l.) 31.

műsorsávokban történő sugárzás költségeit –, vagy azok, akiknek üzenetei kevésbé népszerűek – s erre tekintettel a műsorszerkesztők nem szívesen válogatják be őket programkínálatukba – kiszorulnak a hatékony megszólalás lehetőségét biztosító közfórumokról. Ez utóbbiak ugyanis csupán véges mennyiségben állnak rendelkezésre, így éppúgy monopolizálhatóak, mint a gazdasági versenypiac.¹¹ Végző soron, ha a vélemények piaca a gazdasági versenypiac logikája szerint kezd el működni, azok, akiknek érdekérvényesítési képessége gyengébb, onnan kiszorulnak, *elhallgattatnak*.

Fiss tehát az elhallgattatásnak a feminista jogirodalomból ismert elméletét vonja be minden olyan szólásszabadság-probléma vizsgálatába, ahol az egyik oldalon valamely gazdasági vagy társadalmi hátránnyal küzdő csoport áll, amely csoport tagjai e hátrány miatt nem képesek álláspontjuk hatékony megjelenítésére a társadalmi diskurzusban. Az elhallgattatás folyamatát részletesen is vizsgálja a *Szabadság és feminizmus* című fejezetben. Ebben megkülönbözteti egymástól (a) egyrészt a gondolatokban történő elhallgattatás jelenségét, amikor is a feltételezés szerint a különösen agresszív pornográf tartalmak azt sugalmazzák a befogadó közönség, így kiváltképp a férfiak számára, hogy a nőket nem szabad komolyan venni. Másrészt Fiss elkülöníti (b) a szociológiai jellegű elnémító hatást, amely esetben a pornográfiának a nők önértékelésére kifejtett hatását elemzi: a nők annak tudatában, hogy a világ minden táján ismertek az őket szexuális tárgyakként megjelenítő tartalmak, mintegy önmaguk csendesülnek el.

Az elhallgattatás problémája a kötet tanulmányaiban szerephez jut nem csupán a pornográfiára, hanem a kampányfinanszírozásra, a gyűlöletbeszédre és a provokatív tartalmakra vonatkozó szabályozás tárgyalása során is. E folyamat hatására a társadalom egyes rétegei tehát kiszorulnak a közéleti diskurzusból, nem képesek mondanivalójuk hatékony megjelenítésére. Ez különösen hátrányosan érinti a gazdasági vagy valamely társadalmi egyenlőtlenség által sújtott csoportok tagjait, különösen a nőket, vagy az etnikai/nemzetiségi kisebbségek tagjait. Fiss könyvének fejezetei ezért e két kérdéscsoport körül rendezhetőek el: egyrészt vizsgálja, hogy a gazdasági hatalom hogyan kapcsolódik össze a politikai hatalommal, s hogy milyen hatással van erre az Első Alkotmánykiegészítés; másrészt pedig azt járja körül, hogy a társadalmi okokból származó egyenlőtlenségek hogyan konvertálódnak politikai egyenlőtlenséggé.

Fiss tehát – ahogyan azt a fentiekben láthattuk – úgy vélekedik, a társadalomban megbúvó gazdasági egyenlőtlenségek hatást gyakorolhatnak, sőt, alapvetően torzíthatják a vélemények piacterét is. Ennek belátása érdekében idézi fel a hírközlőcsatornák, azaz a véleménymonopóliumok működését. Úgy vélekedik, az Első Alkotmánykiegészítés által biztosított autonómia-védelem kiterjed nem csupán az egyénekre, hanem az adott esetben a műsorszerkesztő, vagy a hirdetést megrendelő megszólaló pozíciójába kerülő intézményekre is. Ezért a véleménynyilvánítás szabadságának az egyéni autonómián alapuló – általa libertáriusnak nevezett – védelme, s az abból levezethető megoldások nem képesek kezelni a népszerűtlenebb álláspontot elfoglalók, vagy kevesebb anyagi erőforrással rendelkezők piaci logika mentén történő elhallgattatásának problémáját. E folyamatok végző soron oda vezethetnek, hogy a közéleti vitát ugyanazok a csoportok hajtják uralmuk alá, akik a társadalmi struktúrát is meghatározzák, vagyis azok, akik meg bírják fizetni a preferált műsorsávban a műsorsugárzási időt, vagy akiknek mondandóját a társadalom, a befogadó közönség előnyben részesíti. Ahogyan ő fogalmaz, „*a kapitalista társadalomban az autonómia védelme általánosságban olyan közéleti vitát hoz létre, melyben domináns szerepet játszanak azok, akik gazdasági hatalommal bírnak.*”¹²

Hasonlóan az elnémító hatás érvének segítségével igyekszik a szerző megoldani a gyűlöletbeszéd problémáját is. Elemzése szerint első ránézésre úgy tűnhet, a támadó szavakra

¹¹ KROKOVAY Zsolt: *Médiaetika* (Budapest: L'Harmattan 2003) 223-224.

¹² FISS (9. l.) 31.

vonatkozó szabályozásról zajló vita középpontjában valójában a szabadság és az egyenlőség ellentéte áll. A támadó szavak korlátozásáról zajló diskurzusból úgy tűnhet, azokban az esetekben, amikor az állam annak érdekében avatkozik be a nyilvános vitába, hogy bizonyos kisebbségek tagjait védelemben részesítse az olyan szólásoktól, amelyeknek eredménye a feljük megnyilvánuló erőszak, valójában két alapvető érték, a szabadság és az egyenlőség feszül egymásnak. A korlátozások támogatói szerint az ilyen esetekben a szabadságnak meg kell hátrálnia, hogy utat biztosítson az egyenlőség érvényesülésének. Fiss is úgy vélekedik, az állami szabályozás szükséges, ő ezt azonban a védelemben részesített kisebbségi csoport vélemény szabadságából vezeti le. Érvéle szerint a gyűlöletbeszéd távol tartja a támadott kisebbség tagjait a társadalmi diskurzusból való részvételtől (elnémítás), ezáltal azonban a nyilvános vita sokszínűsége szenved csorbát. Azonban ha a szólásszabadságot mint a nép önkormányzásának eszközét fogjuk fel, amelynek célja, hogy lehetőséget biztosítson annak, hogy minden álláspont megfontolás tárgyává válhasson, akkor a gyűlölködve megszólalók szabadságát épp a szélesre tárt társadalmi deliberáció megvalósulása érdekében szükséges korlátozni. Az államnak, mint „parlamentnek” fel kell lépnie az elnémító hatás ellen, garantálva ezzel a kisebbségek megszólalásának lehetőségét. A gyűlöletbeszédet korlátozó szabályok tehát Fiss érvelése szerint abban az esetben, ha egy hátrányos helyzetben lévő csoport vélemény szabadságának érvényesülését segítik elő, valójában az Első Kiegészítés által védeni kívánt értékek érvényesülésének érdekében hatnak. Tehát valójában az Első Kiegészítésen belüli konfliktusról van szó.

A kötet bizonyos fejezetiben a szerző úgy érvel, az állam elosztási döntései, pontosabban elosztási döntéseinek elmaradása vezethet *elnémító hatásra*. Az *Állami aktivizmus és állami cenzúra* című rész kiindulópontját az 1989-ben a Nemzeti Művészeti Alap egy döntése kapcsán kitört vita, amelynek fő kérdése az volt, az állam támogathat-e olyan művészetet – nevezetesen Robert Mapplethorpe, a modern fotográfia sokat vitatott alakja képeinek kiállítását – amely egyes álláspontok szerint obszécennek tekinthető. Az obszcenitás vádjá elsősorban a homoszexualitás nyílt ábrázolása miatt fogalmazódott meg. Fiss kettős érvelést alkalmaz: egyrészt úgy vélekedik, Mapplethorpe munkái politikai mondanót is hordoznak, hiszen egy témakör rejtett dimenzióinak feltárását segítik elő, a befogadó közönséget saját álláspontjának kritikai megfontolására ösztönzik, gazdagítva ezáltal a közbeszédet. Másrészt, számot vet a kérdéssel, hogy támogathatja-e az állam a művészeteket. S ha támogatja, milyen szempontok figyelembevételével teheti azt meg? A szerző itt sem hagyja figyelmen kívül a piaci működés törvényszerűségeit: a népszerű művészet könnyebben „megél”, hiszen nagyobb rá a piaci kereslet. Ezért elemzésében arra jut, hogy bizonyos esetekben az állam segítő közbelépése, azaz a támogatás nélkül fennállna annak veszélye, hogy egyes művészi alkotások nem jutnának el a széles közvéleményhez. Ilyen esetekben az állam akkor jár el az Alkotmány szellemének megfelelően, ha a közbeszéd gazdagítása érdekében a nyilvánosságból hiányzó gondolatokat ábrázoló művészetet, amelyre egyébiránt elhanyagolható volna a kereslet, támogatásokkal segíti. S ez lesz nála az elosztás mikéntjének mércéje is: az elosztási döntéseknek a pluralizmust, a „vaskalaposság” ellen ható alkotásokat kell preferálniuk, amelyek kiszakítják a befogadót a megszokottból, ezáltal ösztönözve a robusztus diskurzust.

Hasonlóan a kötet zárófejezetében is elosztási kérdéseket vesz górcső alá a szerző. Nevezetesen a műsorszórási frekvenciák elosztására vonatkozó tartalmi és strukturális szabályozást. Az érvelés szerint a sajtó feladata a társadalom informálása annak érdekében, hogy a polgárok politikai döntéseiket a releváns ismeretek birtokában hozhassák meg. Azonban – Fiss érvelése szerint – a médiapiaci versengés eredményeként bizonyos álláspontok kiszorulhatnak a tájékoztatás folyamatából, ezáltal a nyílt társadalmi diskurzus korlátozást szenved el. Amely, függetlenül attól, hogy nem az állam, hanem üzletemberek tevékenységének eredménye, a demokratikus önkormányzás szempontjából éppúgy aggasztó.

Ennek elkerülése érdekében az államnak hozzáférés-szabályozással, amely tulajdonképpen a nyilvánossághoz való hozzáférés garanciája, biztosítania kell, hogy a közvéleményhez minden álláspont valóban eljuthasson. Persze – jegyzi meg az írás – szerencsés a döntési jogköröket teljesen független intézményekre ruházni, s még ebben az esetben is „*az elferdített végeredmény esélyét lehet minimalizálni, de teljesen kiiktatni nem.*”¹³

Fiss úgy találja, a véleményszabadság vizsgált határesetekben a tudományos diskurzusban a liberálisok saját magukkal vitáznak, s vitáikban e kérdések a szabadság és egyenlőség egymásnak feszülő és kibékíthetetlen ellentétéként tűnnek föl. Ő azonban e határesetek újraértelmezésének lehetőségét kínálja: megközelítésében a véleménynyilvánítás szabadságát eszközként fogja fel, amely azért érdemes a demokratikus jogállamokban kiemelt védelemre, mert a nyilvános társadalmi diskurzus teremti meg a lehetőséget arra, hogy a politikai közösség tagjai szakadatlan vitában formálják a „helyesről és jóról” vallott meggyőződésüket. Ahogyan könyve ötödik fejezetének zárásában írja, „*a népszuverenitás érdekében inkább provokálni és gerjeszteni kell általuk (a művészetek kormányzati támogatása által – Sz.E.) a közéleti vitákat, hogy azért éljünk úgy, ahogy élünk, mert úgy akarunk élni, és nem azért, mert csak a megszokott határáig terjednek az ismereteink vagy képzeletünk.*”¹⁴ A véleményszabadság ezen felfogása erős védelemben részesít minden olyan megszólalást, amely hozzájárul a közügyek előbbreviteléhez, könnyedén korlátozhatónak tűnnek azonban azok a nyilvános közlések, amelyek efféle tartalommal nem bírnak, mint például a támadó szavak, vagy a pornográfia egyes formái. Fiss logikája szerint az ilyen közléseket csupán az Első Kiegészítés kantiánus értelezése tekinti védendőnek, amely szerint a szólásszabadság célja az egyén önmegvalósításának biztosítása. A szerző a véleményszabadság kétféle igazolásának felidézésével azt (is) megmutatja, hogy a terítéken lévő esetekben valójában nem szabadság és egyenlőség vitájáról van szó, hanem a szabadság kétféle értelmezése közötti ellentétről. Fiss azonban a megszólaló autonómiáját csak addig a határig tartja védendőnek, ameddig az autonómia a kollektív önrendelkezés eszköze, csak azért érdemes az emberek megszólalását védeni, hogy az így megszerzett információkat megfontolva mások, a befogadók tájékozottabb döntéseket hozhassanak.¹⁵

A demokratikus államoknak azonban jó okuk van a véleményszabadságot, mint az egyén önkifejezésének eszközét védelemben részesíteni. A nyilvános vitában való részvétel joga politikai jog – ezt Fiss sem vitatja. A folyamatos diskurzus éppúgy eszköze a politikai döntések meghozatalának, mint a választójog gyakorlása. S a Fiss által elvetett kantiánus argumentum szerint a demokratikus jogállam csak akkor kezeli egyenlően, azaz másokkal egyenlő méltóságú személyként polgárait, ha senkit nem tilt el a nyilvános megszólalás lehetőségétől. Ezen érv szerint valakitől elvenni a jogot arra, hogy másokhoz hasonlóan megszólalásaival alakíthassa politikai környezetét, az egyén egyenlőségét sértő cselekedet. Nem elég tehát a nyilvános diskurzus sokszínűségét biztosítani, szól az érvelés, hanem egyenlő lehetőséget kell biztosítani minden egyén számára a deliberációs folyamatba való bekapcsolódásra. Ezen értelmezés mögött tehát ugyanazon egalitárius argumentum húzódik meg, mint Fiss érvei mögött a pornográfia és a gyűlöletbeszéd tárgyalása során az elhallgattatás érvének alkalmazásakor. (Ez a megközelítés nevezhető akár liberális egalitárius megközelítésnek is, elkülönítendő a Fiss által többször is felidézett libertárius érvrendszerrel.)

E fent vázolt liberális egalitárius megközelítés nagyon sok esetben a konkrét problémák megítélése során hasonló eredményre vezet, mint amelyet Fiss is kívánatosnak tart. Így súlyos elvi indokokat szolgáltat olyan kampányfinanszírozási szabályok megalkotására és alkotmányosságának alátámasztására, amelyek megakadályozzák, hogy a gazdasági piac

¹³ FISS (9. lj.) 214.

¹⁴ FISS (9. lj.) 154.

¹⁵ FISS (9. lj.) 26-27.

egyenlőtlenségei eltorzítsák a politikai diskurzust, támogatják a Red Lion-döntésben¹⁶ is megjelenő kiegyensúlyozottsági követelményt,¹⁷ vagy azt, hogy a liberális állam támogassa a művészeteket.¹⁸ Azonban, eltérő következtetésre vezetnek a pornográfia és a támadó szavak problémájának megítélése során.

Ahogy említettem, ezekben az esetekben a vita mindkét oldalán hasonló egalitárius megfontolások állnak egymással szemben.¹⁹ Az elhallgattottak (nők, kisebbségi csoportok tagjai) politikai vitába való bekapcsolódásának egyenlő lehetősége kerül szembe a gyűlölködők, a diskurzusból kirekesztők megnyilatkozásának egyenlő lehetőségével. Minek alapján mondható, hogy a gyűlölködőt jobban védi a véleményszabadság, mint a gyűlöltet? Hiszen az elhallgattatási érvelés legfontosabb állítása éppen az, hogy a támadó szavak, vagy a pornográfia által gerjesztett stigmák egységes környezetben állnak össze, amely környezet azt üzeni a többség számára, hogy a megfélemezett csoportok tagjaira nem szabad odafigyelni, az ő megszólalásaikat nem lehet komolyan venni. Azonban ez az érvelés implicite tartalmaz egy további feltételezést is, nevezetesen azt, hogy a kirekesztő, diszkrimináló szavak óhatatlanul rabságukba kerítik a társadalmat, a szólás megtiltásán túl nem létezik másféle eszköz az előítéletek leküzdésére. Az előítéletek tehát a demokrácia leküzdhetetlen és halálos betegsége, amellyel szemben nincsen esélye az ész győzelmének. A pornográfia befogadója nem képes különbséget tenni a képernyőn látott megrendezett jelenet és szereplők, továbbá a mindennapi érintkezésből ismert női ismerősei között, a gyűlölködés hallgatója nem képes a hallottakat racionális mérlegelés tárgyává tenni. Márpedig, a demokrácia, a nép politikai önkormányzatiságának eszméje épp azon a megfontoláson alapszik, hogy az ember mint racionális lény képes önálló, megfontolt döntéseket hozni.²⁰

És még valami. A stigmatizáló szavak tilalmazása időlegesen keltheti a probléma megoldásának illúzióját. A kirekesztéssel leginkább sújtott csoportok azonban időről időre változnak. A XX. század első harmadában a zsidó közösségeknek, később a polgárjogi mozgalmak Amerikájában a feketéknek, majd a nőknek, a mai Magyarországon a roma honpolgároknak, néhány európai államban a muszlim hitűeknek kell szembenézniük a társadalom szélsőségei által terjesztett ideológiákkal. Az idő előrehaladtával tehát újabb és újabb csoportok követelhetnék a számukra sérelmes megszólalások megtiltását, amely folyamat könnyedén a szólásszabadság kiüresedéséhez vezetne.

A gyűlölködéssel, a stigmatizációval szemben az állam más módon is felveheti a küzdelmet. A közhatalomtól azt elvárni, hogy a gyalázkodók szóláshoz való jogát ne vonja el, nem semlegességi, hanem tolerancia-követelmény. Amely annyit tesz, hogy bár a rasszista nézetek hangoztatása nem tiltható, de velük szemben a közhatalom gyakorlóit nyíltan állást foglalhatnak. Az állam szervei és a közhivatali pozíciók betöltői a szólásszabadság ilyen értelmezése mellett is elítélhetik a kirekesztő és stigmatizáló szavakat, elköteleződhetnek az egyenlőség elve mellett.²¹

Fiss könyve tehát fontos és nehéz problémákat boncolgat, amelyekről a mai Magyarországon még közel sem zárult le a vita. A kötet elismert hagyományokat kérdőjelez meg, újabb megfontolásokat emel be a hazai jogtudományi diskurzusba, szélesíti a nehéz esetek megoldása során felhívható érvek tárházát. Arra készíti olvasóját, hogy vizsgálja felül

¹⁶ Red Lion Broadcasting Co. v. Federal Communications Commission, 395 U.S. 367 (1969)

¹⁷ Ronald DWORKIN: „Free Speech, Politics, and the Dimensions of Democracy” in: Uő.: *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality* (Cambridge – London: Harvard University Press 2000) 351-385.

¹⁸ HUORANSZKI Ferenc: „Válasz a kérdésre: Támogassa-e a liberális állam a művészeteket?” in: Uő.: *Filozófia és utópia. Politikafilozófiai tanulmányok* (Budapest: Osiris 1999) 239-250.

¹⁹ Tekintettel arra, hogy Fiss művének magyar kiadása minden bizonnyal a hazai szólásszabadság-diskurzus befolyásolását célozza, érdemes állításait az egyik legbefolyásosabb itthoni neokantiánus szerző tétéleivel összevetni. Ezért Kis Jánosnak a tárgykörben kifejtett érvelését idézem fel.

²⁰ Kis János: *Az állam semlegessége* (Budapest: Atlantisz 1997) 386-390., 403-404.

²¹ Kis: (20. l.) 22-23.

a véleményszabadság értelméről és hasznáról kialakított álláspontját, mérlegelje a korábban ismert érvek meggyőző erejét, s ismételten hozzon döntést arról, hogy mit is jelent számára a szabadság.

*Szilágyi Emese**

* Tudományos segédmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30.